

Arabisk fængselslitteratur og den syriske digter Muhammad al-Maghut

Fængselslitteratur er et globalt fænomen, men det er også en litterær udtryksform med dybe historiske rødder. Overalt og til alle tider har der eksisteret rigide regimer og autoritære myndigheder, som har set med strenge øjne på, at medborgere har udtrykt ubelejlige holdninger, og sat dem bag lås og slå som straf eller som advarsel til andre. Det kan dreje sig om politisk og religiøs undertrykkelse, men det kan også gælde en misbilligelse af holdninger og handlinger af anden slags. I mange tilfælde har de, som er havnet i fængsel, allerede været forfattere. I andre tilfælde er de gennem selve fængselsopholdet blevet forfattere eller har i det mindste på skrift skildret deres erfaringer fra celler og fangelejligheder. Men fængselslitteratur kan også betragtes som et bredere fænomen, som ikke bare behøver bygge på forfatterens egne erfaringer af fangenskab. Det kan også indbefatte en litteratur, som udtrykker en bevidsthed om fængslet som en reel trussel i et totalitært samfund, hvor sikkerhedstjenestens øjne altid ser dig, og hvor risikoen for at blive fængslet afføder en angst, som går gennem marv og ben, samtidig med at den præger al offentlig samtale.

I samfund, som styres af terror, opstår der gerne et system af meningskoder, som på symbolsk vis kommunikerer et modstandssprog beroende på en hemmelig indforståethed mellem forfattere og læsere, og som udelukker den overvågende myndighed eller censur. Hvis sidstnævnte knækker koden, må forfattere og læsere skabe en ny kode. For en udenforstående er det af forklarlige årsager ikke altid så let at forstå fængselslitteraturen, eftersom den ofte udtrykkes ved hjælp af et sådant kodesprog. I denne artikel vil jeg fremdrage nogle aspekter af arabisk fængselslitteratur i såvel den snævre som brede forstand. Der vil blive givet eksempler på både eksplicitte fængselsskildringer og kodede litterære udtryk for fængselsbevidsthed. Et særligt fokus vil blive rettet mod den syriske forfatter

Muhammad al-Maghut og på, hvordan hans poesi kan karakteriseres som fængselslitteratur.

I løbet af 1900-tallet voksede der flere organisationer frem, som i øget omfang har gjort opmærksom på blandt andet fængslede forfatters vilkår, og som har kæmpet mod tortur, meningsundertrykkelse og censur. Allerede i 1921 stiftedes Den Internationale Forfatterforening PEN, som i 1960 også fik en særlig komité for forfattere i fængsel. Af andre organisationer kan nævnes Amnesty International, som opstod i 1961 med FN's almene erklæring om menneskerettigheder fra 1948 som fundament, samt Reportere Uden Grænser fra 1985. Disse organisationer har i samtiden aktivt bidraget til, at fængslede forfattere er blevet frigivet. I ældre tider fik fængslede forfattere af naturlige årsager ikke støtte af disse eller lignende moderne organisationer. Alligevel har der som sagt til alle tider været forfattere, som har siddet i fangeskab. Vi kan tænke på filosofen Sokrates, som blev dømt til døden af Athens folkeforsamling for at have forført ungdommen og fornægtet guderne. Det er uklart, i hvilken grad Platons dialog *Sokrates' Forsvarstale* indeholder den fængslede filosofes egne ord. Til de mest kendte eksempler på fængselslitteratur fra ældre tid hører den romerske filosof og statsmand Boethius' *Filosofiens trøst* (cirka år 500 e.Kr.). Boethius blev fængslet anklaget for landsforræderi af den østgotiske konge Theoderik den store, og i sin bog fører han en samtale med Fru Philosophia, som behandler livets store spørgsmål. Listen over fængselslitteratur i historien kan gøres lang og rummer velkendte navne som Miguel de Cervantes (1547-1616), Fjodor Dostojevskij (1821-1881), Antonio Gramsci (1981-1937) og Dietrich Bonhoeffer (1906-1945).¹

I den arabiske verden har – i hvert fald siden midten af 1900-tallet – de fleste lande haft perioder med stærkt topstyrede regimer, og mange arabiske forfattere har siddet i fængsel for deres politiske holdninger. Den egyptiske forfatter Edwar al-Kharrat (f. 1926) sad 1948-50 i fængsel for sine venstresympatier, men i sine egne romaner og noveller betoner han ikke denne erfaring. Derimod kom han til at spille en stor rolle for den forfattergeneration, som voksede frem i slutningen af 1960'erne. Den arabiske litteratur efter det politiske nederlag i Seksdageskrigen 1967 kendetegnes dels af en tiltagende håbløshed, dels af en større eksperimenteren med den litterære form. Denne tressergeneration samledes omkring tidsskriftet *Gallery 68* mellem 1968 og 1971 (Starkey, 139 og 189; Tresilian, 119-120). De var politisk engagerede, mange af dem var marxister og flere havde siddet i fængsel for deres politiske holdninger. Deres grundindstilling karakteriseredes af desillusion og tvivl på sig selv. De genopdagede den klassiske arabiske arv samtidig med, at de opvurderede den folkelige litteratur og inspireredes af den vesterlandske modernismes fortælleknikker.

Et tidligt eksempel på fængselslitteratur – eller på arabisk *adab as-sujun* – er den egyptiske forfatter Sun Allah Ibrahims (f. 1937) novelle *Tilka ar-ra'iha* (*Denne duft*), som er delvis selvbiografisk og blev skrevet straks efter forfatterens løsladelse fra fængsel i 1964. Fortælleren i novellen er lige blevet vilkårligt løsladt og vandrer planløst omkring i Kairo. Novellens udgivelseshistorie giver et billede af mange af de arabiske forfatters kamp mod politisk og religiøs censur. Den blev forbudt i Egypten, og da den i 1966 blev publiceret, var al politisk kritik og alle seksuelle

referencer blevet bortcensureret. I sin helhed blev novellen først trykt i en engelsk oversættelse i 1971, og det skulle vare helt indtil 1986, før den fuldstændige tekst blev udgivet på arabisk (Ibid., 141).² Langt senere (2005) vendte Sun Allah Ibrahim tilbage til sine erindringer fra fængselstiden i selvbiografien *Yawmiyyat al-wahat* (*Dagbøger fra oaserne*), men forinden skrev han i 1997 romanen *Sharaf* (*Ære*), som er en satirisk kritik af det egyptiske samfund i stor skala. I denne roman skildrer han et fængsel i Kairo og gør dette fængsel til et symbol på hele det egyptiske samfund, og på den måde behandler han hverdagstemaer som korrupsion, hykleri og seksuel frustration. Romanen *Sharaf* udtrykker på tydelig vis, hvorfor fængselslitteraturen i løbet af de sidste tiår er blevet en så veletableret genre i lande som Egypten, Syrien, Irak og Marokko. Fængselslitteraturen går hinsides den private oplevelse relateret til et specifikt sted og bliver i stedet en del af en almengyldig erfaring, eller som en anonym syrisk forfatter har udtrykt det:

“ The presence of prison literature on the stage of literature shows that it is relevant to the average reader and that it is not exceptional. It is not about an experience elsewhere that must be lived to be understood. Even for those of us who have not been in prison, what it describes is familiar (Cooke 2201, 245).

Fængselslitteraturen får med andre ord en symbolsk funktion og genspejler fængselskabet i hverdagslivet.

Fra Egypten kommer også Nawal El Sadaawi (Nawal as-Sa'dawi, f. 1931), den mest kendte egyptiske feminist. Hun har en baggrund som læge og psykiater og er blevet mere bemærket for sine feministiske standpunkter end for sine skønlitterære meritter. Hendes bog *al-Mar'a wa-l-jins* (*Kvinder og seksualitet*), som udkom i 1972, resulterede i, at hun blev tvunget til at forlade en høj stilling inden for sundhedsministeriet, og i september 1981 blev hun af præsident Anwar as-Sadat sat i fængsel for sin åbenmundethed og for sine protester mod fredsaftalen mellem Egypten og Israel. Hun blev løsladt en måned efter as-Sadat blev myrdet den 6. oktober samme år. I begyndelsen af 1990'erne blev hun truet på livet af islamister og valgte at bosætte sig i USA nogle år, før hun i 1996 vendte tilbage til Egypten. I den selvbiografiske bog *Mudhakkirati fi sijn an-nisa'* (*Mine erindringer fra kvindefængslet*) fra 1984 har hun samlet sine erfaringer fra tiden i fængslet. I Marilyn Booths engelske oversættelse af bogen har Nawal as-Sa'dawi skrevet et efterskrift, som på tankevækkende vis belyser to vigtige aspekter af den arabiske fængselslitteratur. Det første aspekt har at gøre med skrivningens vilkår inden for fængslets mure:

“ I began inscribing these memoirs while I was in prison, without benefit of paper and pen. I was not permitted to bring such dangerous things into my cell. I used to sit on the ground, leaning against one wall and facing the other, and write in my memory, without need for pen or paper. I wrote page after page in my imagination, virtually able to see the words before me, written – or perhaps engraved – on the wall itself. By night I would reread from memory, adding sections and deleting others, as if I were putting pen to paper.

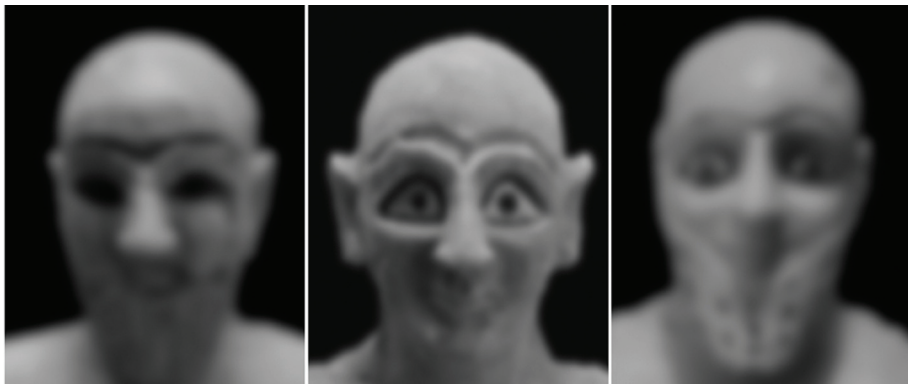
Eventually my memory became incapable of retaining all these pages, and I began to feel the need for a real pen and real paper. With great effort I was able to acquire a stubby black eyebrow pencil. One of the prostitutes incarcerated in the cell next to mine smuggled it in to me, along with a small roll of tattered toilet paper (El Saadawi, 199).

Her får vi et levende indblik i to typiske situationer, som fængslede arabiske forfattere fra andre kanter også har vidnet om. På den ene side manglen på papir og pen og nødvendigheden af at memorere erfaringer og litterære frembringelser, på den anden side muligheden for at få primitive skrivematerialer ind- og uds muglet.

Det andet aspekt har at gøre med, hvordan mange arabiske forfattere, som har siddet i fængsel, oplever deres situation efter løsladelsen.

“ Writing: such has been my crime ever since I was a small child. To this day writing remains my crime. Now, although I am out of prison, I continue to live inside a prison of another sort, one without steel bars. [...] Now that I have travelled to most of the countries on the globe, I have discovered that this thing called “democracy” is nothing but a veil – as are the words “God”, “religion”, “peace”, and “justice” – used to conceal the vilest sorts of force, murder, oppression, and exploitation (Ibid., 200)

Her udtrykker Nawal as-Sa’dawi en erfaring, som hun har fælles med mange andre fængslede forfattere, nemlig en dyb skepsis over for de tomme slagord om frihed og retfærdighed, som både undertrykkelsesregimer og mere demokratiske stater deler. Ikke engang de positivt værdiladede ord har nogen virkelig betydning.

Halim al-Karim: *Hidden prisoner*. Lambda print, 158 x 369 cm, (Triptykon), 1993.

© Halim al-Karim. Courtesy of Saatchi Gallery.

Det land, som måske mere end noget andet i den arabiske verden forbindes med fængselslitteratur, er Syrien. Dette hænger sammen med både det moderne Syriens stormfulde historie og med det faktum, at Syrien er et land med en usædvanlig stor andel af anderledes tænkende intellektuelle, som modigt har søgt at udtrykke deres tankefrihed og deres kreativitet. Da Syrien i 1946 blev selvstændigt fra det franske mandatstyre, fulgte en tid med permanente statskup og nye regimer, indtil landet sammen med Egypten skabte den Forenede Arabiske Republik i 1958. Efter et militærkup i 1961 forlod Syrien unionen med Egypten, og efter yderligere en række statskup overtog Bath-partiet magten den 8. marts 1963. Det nye regime bekendtgjorde undtagelsestilstand, som i princippet har rådet i landet lige siden under påskud af, at landet er i krig mod Israel. Den 23. februar 1966 gennemførte en gruppe officerer inden for partiet et kup, som førte til, at Hafiz al-Asad blev forsvarsminister og Salah Jadid statschef. Seksdageskrigen i 1967 og Israels besættelse af blandt andet Golan-højderne indebar et enormt prestigetab ikke bare for Syrien, men for hele den arabiske verden. Tabet af krigen i 1967 og retræten af de syriske tropper, som støttede PLO i Jordan i løbet af "Sorte September" 1970, underminerede Salah Jadids troværdighed. Forsvarsminister Hafiz al-Asad gennemførte i november 1970 et ublodigt statskup, afsatte Salah Jadid og spærrede ham inde i fængslet al-Mazza, hvor han forblev til sin død i 1993.

Med Hafiz al-Asads overtagelse af magten i 1970 indledtes en ny epoke i Syriens moderne historie. De utallige statskup siden selvstændigheden 1946 havde lært de intellektuelle at være konstant på vagt. Den person, som den ene dag havde magten i landet, kunne næste dag være henrettet eller sat i fængsel. Undtagelsestilstanden i 1963, som yderligere blev forstærket i 1970, gav staten fuldstændig kontrol over produktionen af kultur og spredningen af information. Strenge censurlove har lige siden rådet, og ikke bare én, men flere sikkerhedstjenester (mukhabarat) holder vågent øje med medborgerne. Hafiz al-Asad tilhørte ligesom de fleste i Bath-partiets top den fra et muslimsk synspunkt sekteriske minoritet af alawitter. Men som præsident nedtonede han denne identitet og optrådte som sunnimuslim for at styrke sin legitimitet. Truslen mod hans lederskab kom ikke bare fra rivaliserende politiske partier som det syriske socialnationalistiske parti (SSNP) og det syriske kommunistparti (SCP), men også fra islamistiske bevægelser som Det Muslimske Broderskab. I byen Hama, som er et centrum for sunnimuslimer, organiserede Det muslimske Broderskab gentagne oprør. Et sådant oprør i Hama i februar 1982 gav Hafiz al-Asad lejlighed til at gribe ind militært og ødelægge den gamle bydel og dræbe tusindvis af mennesker. De medlemmer af Det Muslimske Broderskab, som overlevede, lod han føre til det ukendte Palmyra-fængsel (Tadmur) sammen med andre politiske fanger. Massakren i Hama blev toneangivende for resten af Hafiz al-Asads skrækvælde. Flere og flere intellektuelle, som turde åbne munden, blev i årevis sat i fængsel uden rettergang. Eftersom Hafiz al-Asads ældste søn og tronarving, Basil, omkom i en bilulykke i 1994, blev det den yngre søn Bashar, som afløste faderen, da han døde i juni 2000. Selv om hundredvis af politiske fanger blev løsladt efter Bashar al-Asads tiltrædelse som præsident, er Syrien den dag i dag langt fra at være en demokratisk stat.

Der er mange forfattere, som har vidnet om forholdene i de syriske fængsler og

om vilkårene for litterær virksomhed i disse fængsler og i skyggen af dem. Her skal bare tre trækkes frem: Faraj Bayrakdar (f. 1951), Ghassan al-Jaba'i (f. 1945) og Ibrahim Samu'il (f. 1951). Disse tre deler mange erfaringer, men adskiller sig også indbyrdes ved at betone forskellige aspekter af fængselslitteraturens forudsætninger. Digteren Faraj Bayrakdar blev født i Homs i 1951 og studerede arabisk og litteratur ved universitetet i Damaskus i slutningen af 1970'erne.³ Han blev første gang anholdt i 1978 af flyvevåbnets sikkerhedstjeneste på grund af et litterært tidsskrift, som han udgav med nogle andre unge forfattere ved universitetet i Damaskus. Dagen efter løsladelsen blev han på ny fængslet af statens sikkerhedstjeneste, anklaget for at være medlem af en kommunistisk organisation. Tredje gang, han blev anholdt, var den 31. marts 1987, og da var grunden hans medlemskab af det kommunistiske arbejderparti. Han tilbragte derefter omkring 14 år i forskellige fængsler og blev først løsladt efteråret 2000 efter en omfattende international kampagne. De første seks år af sit fangenskab var han helt isoleret fra yderverdenen. Fem af disse år sad han indespærret i det berygtede Palmyra-fængsel. I maj 1992 blev han flyttet til Saydnaya-fængslet, og året efter holdt han en forsvarstale, da han repræsenterede sig selv foran den højeste domstol for statens sikkerhedstjeneste.⁴ Det var denne forsvarstale, som fik menneskerettighedsaktivister til at tage Bayrakdars sag op. Men det var ikke før efter Hafiz al-Asads død, at Bayrakdar blev løsladt efteråret 2000 og kunne flytte til Holland (Cooke 2007, 142). I løbet af 2005-2006 var han Stockholms såkaldte "fristedsforfatter" ("fristadsförfattare"), hvilket indebar, at han i den periode kunne bo og arbejde i en lejlighed i Stockholm, som byen havde stillet til hans rådighed.

Ghassan al-Jaba'i (f. 1945) har først og fremmest skrevet dramaer og noveller i en mareridtsplaget stil. Hans interesse for dramatik førte ham til videregående studier i teatervidenskab i Kiev. Efter seks års studier vendte han i 1981 hjem til Syrien for at gøre militærtjeneste, men endte i stedet som fange i Palmyra-fængslet. Der tilbragte han fire år, før han blev forflyttet til Saydnaya-fængslet, hvor han sad yderligere fire år. Den sidste periode af i alt ti år i fængsel sad han interneret i det underjordiske Mazza-fængsel, indtil han i 1991 blev frigivet i forbindelse med en generel amnesti efter fredskonferencen i Madrid (Ibid., 130 og 132). Ibrahim Samu'il (f. 1951) er novelleforfatter og tilbragte mellem 1977 og 1981 fire år i det andet Mazza-fængsel på en bakke i udkanten af Damaskus. Han blev frigivet et år før massakren i Hama, som indebar, at antallet af fanger i landet øgedes drastisk, og at vilkårene kraftigt forringedes. Til forskel fra al-Jaba'is mareridtsplagede prosa præges Samu'ils noveller af en stor dosis sort humor (Ibid., 124 og 130). Måske skyldes dette, at han sad kortere tid i fængsel og under bedre forhold end al-Jaba'i.

Den, som tydeligst beskriver de grusomme forhold i især Palmyra-fængslet, er Faraj Bayrakdar. Dette gør han i den bog, som på svensk har titlen *Språkets og tystnadens otaliga svek* (*Sprogets og tavshedens utallige svigt*). Den blev til i 1996, da han sad i det noget mildere Saydnaya-fængsel. I sin forsvarstale foran Den højeste domstol for statens sikkerhed nævner han også nogle af de bestialske torturmetoder:

“ Piskning, hjulet, spøgelset på stigen, den tyske stol, flækning af kropsdele, indførelsen af hårde genstande i endetarmen, tunge vægte i kønsorganet... (Bayrakdar, 217).

Både Faraj Bayrakdar og Ghassan al-Jaba'i fortæller om gårdturene i Palmyra-fængslet, hvor fangerne en kort periode hver dag fik mulighed for at bevæge sig. Man skulle tro, at disse gårdture gav tiltrængte afbræk fra torturen og de trange, mørke fængselsceller, men begges beskrivelser af gårdturene taler et andet sprog. Selve fængselsgården kaldes på arabisk *sahat at-tanaffus* ("åndedrætsgård" eller "gård at ånde i"), men Bayrakdar konstaterer, at fængselsgårdene snarere kunne sætte et "stop for indåndingen af luft og nogle gange et definitivt sådant" (Ibid., 66). Han fortæller, at dette virkelig skete mindst fire gange på et år, hvilket fangerne blev vidne til gennem hullerne i døren. Andre gange kunne de regne sig frem til, at det var sket ved, at fangevogteren bankede på døren. Denne banken på døren var et aftalt tegn på, at en eller anden fanges åndedræt var endegyldigt ophørt under gårdturen eller lige efter. Som regel kom der ved sådanne lejligheder en læge i selskab med to eller tre politimænd. De spurgte fra den anden side af døren om dødsårsagen, men fik alt muligt andet end sandheden som svar. Hvis nogen røbede sandheden, indebar det, at cellen måtte bøde med endnu et dødsoffer dagen efter. Ghassan al-Jaba'i kalder fængselsgården "a square of light fenced in by spiders' legs, fenced in by fear" (Cooke 2007, 133). Ifølge ham blev fangerne sendt på gårdtur, for at solen skulle brænde utøj væk fra hår og tøj. Men det var også i fængselsgården, at den foregående nats offer blev hængt op. Fangerne gik på gårdtur som:

“... an army of black skeletons crawling over the earth of the naked, cement yard, an intertwined, interwoven army like the string of pigeons *hanged* [mashnuq] from the hunter's waist... (Ibid.)

Og på murene fandtes der tykke dråber olie, som hurtigt forsvandt. Det var sådan, skyggerne af de hængende kadavere gestaltede sig for al-Jaba'i.

Det symbolsprog, som Ghassan al-Jaba'i her benytter sig af, er ikke i første omgang en æstetisk udsmykning, men en yderst bevidst strategi for at omgås censuren. En almindelig vending til at beskrive en sådan strategi er æsopsprog efter Æsops antikke fabelsamling, men i en arabisk kontekst skulle man kunne tale om Muqaffa'sprog (*lughā muqaffa'iyya*) efter den arabiske fabelsamling *Kalila wa-Dimna* skrevet af Ibn al-Muqaffa'i i 700-tallet på grundlag af ældre persiske forlæg.⁵ Ghassan al-Jaba'i er ikke alene om at lade dyr symbolisere handlinger, som ellers dårligt ville kunne nævnes ved deres rigtige navn, da det er en meget hyppigt anvendt strategi, særligt inden for fængselslitteraturen. Det er en del af det modstandssprog, som bygger en diskret indforståethed mellem forfattere og læsere og har til formål at udelukke sikkerhedstjenesten og censuren.

Vi har allerede set, at Saydnaya-fængslet var mindre strengt end Palmyra-fængslet. Faraj Bayrakdar kalder Palmyra-fængslet for "dødens og galskabens rige" (Bayrakdar, 231) og nævner ofte, hvordan fanger håber på at blive forflyttet til Saydnaya (Ibid., 117). Den relativt større frihed i Saydnaya ytrer sig på flere områder. Gårdturen er ikke længere en dødstrussel. I stedet har fangerne mulighed for at samles og føre diskussioner. Da Ghassan al-Jaba'i var der, skabte han og nogle andre en "komité for kulturelle aktiviteter", uden at fangevogterne greb ind. Man læste

nyskrevne tekster for hinanden, holdt politiske taler og improviserede teaterstykker (Cooke 2007, 149). En anden forskel var tilgængeligheden af skrivemateriale. I Palmyra-fængslet var der totalforbud mod at skrive. Under de henholdsvis fire og fem år, som al-Jaba'i og Bayrakdar var interneret dér, var de tvunget til at memorere deres digte og noveller for senere at skrive dem ned i Saydnaya-fængslet (Ibid., 134). Ganske vist var det heller ikke officielt tilladt at skrive dér, men det var muligt at få pen og papir smuglet ind. Eksempelvis var det tilladt for fangerne at modtage cigarettepapir, og det var på et sådant bundt, Bayrakdar nedskrev *Språkets och tystnadens otaliga svek*. Efterfølgende blev cigarettepapirerne smuglet ud i et hult træstykke, på hvilket Bayrakdar havde malet et idyllisk naturlandskab, som han fik lov til at give en besøgende i gave (Bayrakdar, 5). For Ibrahim Samu'il, som var fange i det Mazza-fængsel, som lå på en bakke i udkanten af Damaskus, var forholdene nogenlunde de samme som dem i Saydnaya. Det var muligt at få papir smuglet ind, men han valgte at memorere sine noveller i stedet for at skrive dem ned, for at de på den måde skulle bevare deres friskhed (Cooke 2007, 126). For al-Jaba'i var det livsnødvendigt at skrive. Når nogen vil rydde én af vejen, må man skrive for at bekræfte sin eksistens og bevise, at man lever, mente han (Ibid., 134). Bayrakdar mente på sin side, at han skrev efter ordre, men at sproget var ude af stand til at skildre den brutale virkelighed, og at det eneste, han kunne afstedkomme, var erindringsbilleder, skitser og udkast (Bayrakdar, 5-6). Yderligere en forskel var, at man i Saydnaya måtte få besøg. Ibrahim Samu'ils erfaringer i Mazza-fængslet var noget anderledes. Dér varierede det fra fange til fange, og visse fanger måtte overhovedet ikke få besøg (Cooke 2007, 126). At få besøg var dog ikke bare en velsignelse. Besøgene skabte forventninger, som kunne være uudholdelige. Bayrakdar fortæller den sørgelige historie om en medfange, som fik besøg af sin familie for første gang i tolv år. Han var sprudlende glad og forventningsfuld, men da de stod ansigt til ansigt kunne de først ikke genkende hinanden. Efter et stykke tid genkendte han sin far og spurgte ham, hvor hans mor var. Så pegede hans far på den gamle kvinde, som stod ved siden af ham, og fangen var da ved at synke i jorden af skam (Bayrakdar, 181). Det var ikke bare dem inden for fængselsmurene, som forandredes. Det samme skete for dem, som var uden for.

For dem, som har siddet i fængsel som samvittighedsfanger, er det en bitter erfaring, at det ikke kun er livet bag murene, som indebærer et tab af frihed. I et diktatur er alle fanger, og det er det, som gør fængselslitteraturen til en så effektiv genre. Ibrahim Samu'il illustrerer dette i en af sine noveller (Cooke 2007, 23). Passagererne på en bus irriteres over, at chaufføren kører skødesløst, men ingen siger noget. Da én af passagererne til sidst tager mod til sig og protesterer højt i troen på, at han taler på vegne af sine medpassagerer, opdager han til sin overraskelse, at alle i bussen vender sig mod ham og råber, at det sidste, de behøver, er en filosof eller en jurist. De tvinger ham af bussen, og stående i kulden ser han bussen køre mere skødesløst af sted end tidligere, mens passagererne skrækslagne klamrer sig til hinanden. Dét, novellen vil sige, er, at den, som protesterer i et samfund præget af undertrykkelse, ikke skal vente sig nogen støtte, ikke engang fra de undertrykte medborgere i et sådant samfund. Manglen på frihed går så dybt, at selve begrebet er blevet modbydeligt eller ubegribeligt. Muhammad al-Maghut, som resten af denne

artikel vil handle om, udtrykker denne erfaring på følgende vis, når han om friheden siger:

“ Hvis den kom og bankede på min dør en stormfuld nat, mens jeg lå syg og indpakket i min seng, og den med sin ærefrygtindgydende stemme sagde: “Åbn! Det er mig. Friheden!” Ville det så være let at tro på den? Naturligvis ikke. [...] Hvem skulle kunne overbevise mig om, at det virkelig var friheden? Jeg har aldrig tidligere hørt dens stemme eller set dens form og farve eller følt på den. Jeg ville hamre døren i ansigtet på den og jage den væk som en gammel bondekvinde jager en fremmed høne væk fra kornmarken (al-Maghut 2001, 326).

I sit biografiske essay om digteren, prosaisten og forfatteren til dramaer og filmmanuskripter, Muhammad al-Maghut (1934-2006) beskriver Khidr al-Agha mødet med al-Maghut i sidstnævntes stue i det centrale Damaskus, året inden han døde (al-Agha, 1387-1388). Muhammad al-Maghut var da syg, alkoholiseret og gennem flere år isoleret i sit hjem, og han blev plejet af sin nevø, som studerede til læge og boede i lejligheden. Han ligger udstrakt på sofaen i stuen. Bordet foran ham er fyldt med ti forskellige slags medicin, telefonnumre, flasker og glas med alkohol, bøger, skriveskæfter, et askebæger og en lighter. Inden for rækkevidde til højre har han telefonen og kassettebåndoptageren, som kun spiller sange af Fayruz.⁶ Vinduet er lukket på trods af tågerne af tobaksrøg. Dette billede stemmer med, hvordan al-Maghut fremstår i filminstruktøren Hala Muhammads dokumentar om ham, som blev indspillet lige før hans død.

Selv om han holdt lav profil – han fremhævede aldrig sig selv og optrådte helst ikke i offentlige sammenhænge – står hans popularitet som digter i hjemlandet Syrien på højde med Nizar Qabbanis (1923-1998), men i udlandet er han foreløbig mindre kendt. Da jeg i foråret 2009 besøgte Damaskus for at samle information til en kommende svensk antologi med al-Maghuts poesi og interviewe personer, som havde stået ham nær, spurgte jeg alle, jeg mødte, om, hvad de mente var grundtemaet i hans digtning, og jeg fik ved den lejlighed mange forskellige svar: frygt og angst, eksil og udenforstående, demokrati og hverdagsliv, frihed og hvad det indebærer at være menneske, oprørskhed og ulydighed. Svarene giver alt i alt et godt billede af både al-Maghuts særstilling som digter og hans samhørighed med fængelslitteraturen.

Muhammad al-Maghut kom fra byen Salamiyya i det centrale Syrien mellem Homs og Hama. Salamiyya har siden Middelalderen været et vigtigt fæste for ismailitisk islam – en gren inden for shia – og stadig er en stor andel af befolkningen ismailiter ligesom al-Maghuts familie og forfædre. Men Salamiyya har også været en by, som konstant er blevet truet af beduintogter og kampe. Ifølge al-Maghut blev omkring hundrede beduiner år 1900 dræbt i en konflikt om nogle høns, og han tog tidligt parti for beduinerne, delte deres sorg og ønske om hævn (al-Agha, 1369). I al-Maghuts forfatterskab spiller beduinerne også en stor rolle, og han fik sig en typisk beduintatovering på højre håndled. Han voksede op under fattige og enkle kår på Salamayyas lerede gader. Sin far så han ikke meget til, eftersom han det meste af tiden arbejdede på andres marker, men moren kom til at præge hans personlighed

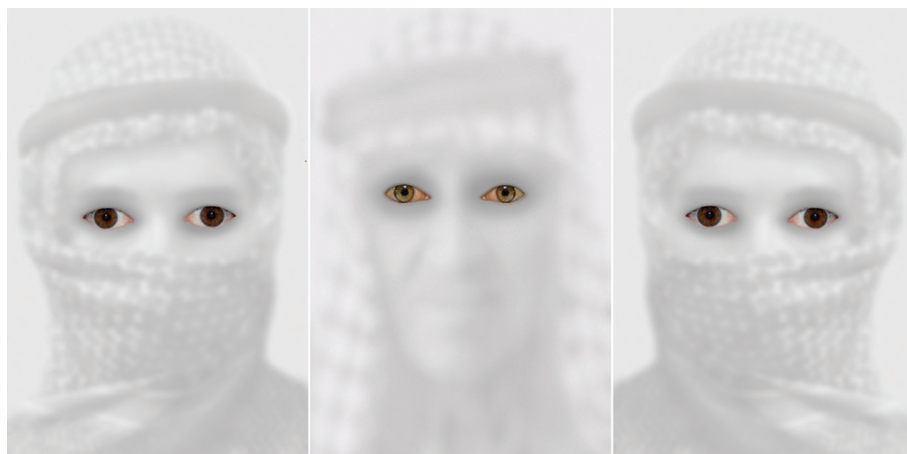
med sin satiriske humor, sin enkelthed og sin evne til at se verden som en drøm, det var muligt at gøre virkelig. Da han var fjorten år, sendte hans far ham til en afgiftsfri internatskole øst for Damaskus for at lade ham uddanne sig til landmand. Men han flygtede hurtigt fra skolen og gik de 15 kilometer til fods til Damaskus. Der fandt han en tilværelse, som adskilte sig radikalt fra den i Salamyia. Han opdagede fortovene (*ar-rasif*) og omkringflakkendet på gaderne eller hjemløsheden (*at-tasakku'*), to begreber som optræder igen og igen i hans poesi (Ibid., 1371).

Den for al-Maghut mest afgørende begivenhed i løbet af 1950'erne i Damaskus var hans ophold i Mazza-fængslet med dets trange, fugtige og mørke celler fulde af jern-tremmer. Der sad han interneret i ni måneder i 1955 på grund af sit medlemskab af det syriske socialnationalistiske parti (SSNP). Ironisk nok skyldtes hans medlemskab i SSNP ikke nogen politisk overbevisning, men helt enkelt at det var dette partis kontor i Salamyia og ikke Bath-partiets, som havde haft en kamin, hvor han som ung teenager kunne sidde og varme sig (Ibid.). Hvis Salamiyya og opvæksten dér i høj grad formede al-Maghuts personlighed, gjorde Damaskus og Mazza-fængslet det i endnu højere grad. Det var i fængslet, han skrev sit første digt, *al-Qatl* (*Mordet*) (al-Maghut, 58-72), som han egentlig bare anså for en slags erindringsoptegnelser. Men den senere så berømte digter Adonis (f. 1930), som på dette tidspunkt sad i samme fængsel, læste det og forklarede for al-Maghut, at dette var poesi (al-Agha, 1372). Det var på den måde, al-Maghuts poetiske bane begyndte. Digtet blev publiceret i tidsskriftet *Shi'r* (*Poesi*) og kom til at blive det afsluttende digt i al-Maghuts første digtsamling *Huzn fi daw'al-qamar* (*Sorg i månens skin*) fra 1959. Det er en lang, rapsodisk og mørk skildring af fængselslivets faser, som effektivt bliver indledt med linjen: "Tramp på mit hjerte med din fod af sten, min herre". Længere fremme i digtet antydes torturmetoder, som vi genkender fra Faraj Bayrakdar:

“ i det øjeblik
mærkede jeg smagen af menneskeskrig som aldrig før
hundredvis af piskeslag og hårde spark
angreb min udmattede krop
mine arme straktes ud som reb (al-Maghut, 69).

Fængselsopholdet var afgørende for al-Maghut. Resten af sit liv levede han med en følelse af at være forfulgt og truet. Han var evigt bange og sprang op ved den mindste lyd: telefonen som ringede, dørklokken, gardinet som flagrede (al-Agha, 1371). Denne angst gennemsyrrer også hele hans poesi. I digtet *al-Khawf* (*Angsten*), som er en monolog henvendt til hans mor, beder han blandt andet:

“ beskyt mig mod denne angst
når jeg går på toilettet
har jeg identitetshandlingerne med mig
når jeg går ud af caféen
ser jeg til højre og venstre (al-Maghut, 205)

Halim al-Karim: *Witness from Baghdad I*. Lambda print, 150 x 300 cm, (Triptykon), 2008.
© Halim al-Karim. Courtesy of the artist.

Efter løsladelsen fortsatte al-Maghut sin omkringvandrende tilværelse på Damas-kus' fortove. Selv om han tjente en smule ved at skrive i tidsskriftet *ash-Shurta (Po-litiet)*, levede han meget fattigt, klædt i laser og med nævnte evige følelse af at være forfulgt (al-Agha, 1372). I et forsøg på at undslippe flygtede han til Beirut i slutnin-gen af 1950'erne.

I Beirut boede han omkring to år, og dér stiftede han bekendtskab med andre forfattere og intellektuelle. Her mødte han også Saniyya Saleh (1935-1985), som senere blev hans hustru. I 1957 havde digterne Yusuf al-Khal (1917-1987) og Adonis startet tidsskriftet *Shi'r* med det formål at forny den arabiske poesi. Man ville erstatte den klassiske arabiske poesis genrer og motiver med en modernistisk og visionær digtning. Gruppen omkring dette tidsskrift, den såkaldte Tamuzzi-gruppe, mødtes regelmæssigt for at diskutere poesiens væsen. Saniyya Saleh har fortalt, at det var Adonis, som satte al-Maghut i forbindelse med denne gruppe (Ibid., 1376f). Inden Adonis havde præsenteret al-Maghut for de andre, læste han op fra ét af hans digte og spurgte, om de vidste, hvem der havde skrevet det. Tilskuerne blev forvirrede og gættede på Baudelaire og Rimbaud. Da Adonis efterfølgende afslørede, hvem dig-teren var, blev al-Maghut forlegen og følte sig udenfor. Ifølge Saniyya Saleh er det på denne baggrund, man skal forstå al-Maghuts fremmedhed. Han kom aldrig for alvor ind i gruppen omkring *Shi'r*, men var og forblev en udenforstående, der levede i tiltagende isolation. Muhammad al-Maghut var i grunden ikke interesseret i de spidsfindige diskussioner omkring poesiens væsen. Han var for al fremtid mærket af fattigdommen og fængslet. Han ville "åbne et hul i en massiv mur", "samle alle sultne, alle flygtninge og undertrykte i det arabiske fødeland og fremføre et digt for dem" og lære dem "at strejfe rundt på gaderne og i regnen" (al-Agha, 1378).

Dén udenforstående, som al-Maghuts møde med digterne i Beirut blev udtryk for, og som forstærkes af ovenstående citat, er et udmærkende træk i al-Maghuts poesi. Han taler til almindelige mennesker på en jordnær måde. Selv om hans poesi er afgrundsdyb og behandler tilværelsens mørkeste sider, gør han dette med en drastisk konkretion som i digtet *al-Washm (Tatovering)* med følgende afslutning:

“ Min elskede, til ingen nytte
tilbagekræver jeg
mit sind, min ulykke
tragedien findes ikke
i piskeslaget, på kontoret, i sirenerne
tragedien ligger i vuggen
ja, i livmoderen
det var skam ingen navlestreng
som forenede mig med livmoderen
det var et reb om halsen (al-Maghut 2006, 200)

Der findes ligeledes en skarp kontrast mellem al-Maghuts selvbillede som digter og det selvbillede som eksempelvis Adonis i den klassiske arabiske poesis ånd giver udtryk for. Mens det almindelige er, at digteren forherliger sig selv og ser sig som en profet, sætter al-Maghut spørgsmålstegn ved denne rolle, fx i digtet *Khariif al-aqni'a (Ormenes høst)*:

“ Jeg er en helt – hvor er mit folk?
Jeg er en forræder – hvor skal jeg hænges?
Jeg er en sko – hvor skal jeg gå hen? (Ibid., 166)⁷

Efter et kortere fængselsophold i Libanon i 1961 vendte al-Maghut tilbage til Damaskus, som han ikke kunne undvære, om end han plejede at sige om Damaskus: “Det er en by, som du elsker, men som ikke elsker dig igen.” (al-Agha, 1385) De resterende godt tredive år af sit liv boede han dér. Han foretrak almindelige mennesker, som røg vandpibe, spillede backgammon og førte samtaler om deres hverdagsproblemer. På caféen Abu Shafiq fandt han et sådant fristed. Dér sad han dagligt og læste sine aviser. Dér skrev han sine dramaer og filmmanuskripter og en del digte. Før sin død var al-Maghut i mange kredse mere kendt som dramatiker og filmmanuskriptforfatter end som digter. Han skrev syv dramaer og fem manuskripter til film og tv-serier og havde et intimt samarbejde med den kendte komiker og instruktør Durayd Lahham (f. 1934). Mod slutningen af hans liv og endnu mere efter hans død virker det, som om interessen for hans poesi er vokset, og at det frem for alt er den, han vil blive husket for af eftertiden. Han nævnes ofte som foregangsmand, når det gælder arabiske prosadigte. Mellem årene 1959 og 2006 udgav han seks digtsamlinger: *Huzn fi daw' al-qamar (Sorg i månens skin, 1959)*, *Ghurfa bi-malayin al-jidran (Et rum med en million vægge, 1964)*, *al-Farah laysa mihnati (Glæden er ikke mit erhverv, 1970)*,⁸ *Sayyaf az-zuhur (Rosernes morder, 2001)*, *Sharq 'Adan, gharb Allah (Øst for Eden, Vest for Gud, 2005)* og *al-Badawi l-ahmar (Den røde beduin, 2006)*.

Han skrev også noveller og kortere prosastykker som *Sa-akhun watani (Jeg skal forråde mit fædreland, 1987)*.

De daglige besøg på Abu Shafiq fik en abrupt afslutning omkring 1996, da han på vej hjem blev ramt af et svimmelhedsanfald (al-Agha, 1386). Derefter tog han aldrig mere derhen, men gik nogle år i stedet på caféen på hotellet Sham Palace, som lå nærmere hans hjem. De sidste år var han isoleret i sit hjem sammen med sin nevø, som plejede ham. Han døde om eftermiddagen den 3. april 2006 midt i en telefonsamtale med sin forlægger om udgivelsen af digtsamlingen *al-Badawi l-ahmar*. Da han for længe siden havde forladt sin fødeby Salamiyya som teenager, havde ingen taget afsked med ham, men da han kom tilbage dertil for at blive begravet, tog hele Syrien afsked med ham (Ibid., 1387).

Selv om Muhammad al-Maghut ikke sad i fængsel i årevis som mange andre, gennemsyres hele hans liv og hele hans poetiske virksomhed af denne erfaring. I hans forfatterskab findes både konkrete skildringer af selvoplevede fængselsophold, men frem for alt en dyb fængselsbevidsthed. For ham var det ikke bare det konkrete fængsel med dets mure af sten og dets tremmer af jern, som holdt ham indespærret. Manglen på frihed gravede sig dybt ind i hele hans væsen, så dybt at selve frihedsbegrebet blev modbydeligt og ubegribeligt. Da friheden kom og bankede på hans dør, genkendte han den ikke, men afviste den som en fremmed. Han projicerede fængselsbevidstheden helt tilbage til sin fødsel og sammenlignede navlestrengen med et reb om halsen. Når han i sin poesi giver udtryk for angst, indestængthed, ulydighed og for at stå udenfor, stammer alt dette fra denne erfaring og den angst, som ramte ham, da fangevogteren første gang trampede på hans hjerte med sin fod af sten.

Oversat af Peter Bo Andersen

Noter

- 1 For en oversigt over forfattere inden for genren fængselslitteratur, se Davies (1990) og Dowd (1996).
- 2 For spørgsmålet om censur i Egypten, se Stagh (1993).
- 3 Oplysningerne om Faraj Bayrakdar er frem for alt hentet fra Bayrakdar (2006).
- 4 Forsvarstalen findes som bilag i Bayrakdar (2006), s. 212-235.
- 5 Vendingen er blevet foreslået af Miriam Cooke, se Cooke (2007), s. 133.
- 6 Fayruz (f. 1934) er en siden 1960'erne en meget populær libanesisk sangerinde.
- 7 Dette aspekt behandles i Asfour (1991).
- 8 De tre første digtsamlinger indgår i al-Maghut: *al-A'mal ash-shi'riyya (Poetiske værker)*, 2006.

Litteratur

al-Agha, Khidr: "Muhammad al-Maghut (1934-2006): sha'ir at-tamarrud wa-l-'isyan" (Muhammad al-Maghut: oprørets og ulydighedens poet), i: Nabil Salih (red.), *Riwaya ismu-ha Suriyya* (En beretning som hedder Syrien), Vol. 3, 1367-1389. Damaskus: Bjconcept.com, 2007.

Asfour, John: "Adonis and Muhammad al-Maghut: Two Voices in a Burning Land", *Journal of Arabic Literature* 20 (1991), 20-30.

Bayrakdar, Faraj: *Språkets och tystnadens otaliga svek. En satanisk komedi från den syriska säkerhetstjän-*

- stens fängelser*. Oversættelse Rawia Morra. Forord af Björn Linell. Göteborg: Starfalk, 2006.
- Cooke, Miriam: "Ghassan al-Jaba'i: Prison Literature in Syria after 1980", *World Literature Today* 75:2 (2001), 237-246.
- Cooke, Miriam: *Dissident Syria. Making Oppositional Arts Official*. Durham: Duke University Press, 2007.
- Davies, Ioan: *Writers in Prison*. Oxford: Basil Blackwell, 1990.
- Dowd, Siobhan (red.): *This Prison Where I Live. The PEN Anthology of Imprisoned Writers*. London: Cas-sell, 1996.
- Ibrahim, Sun Allah: *Tilka ar-ra'iha wa-qisas ukhra* (Denne duft og andre noveller). Kairo: Dar as-Suhdi, 1986.
- Ibrahim, Sun Allah: *Sharaf* (Heder). Kairo: Dar al-Hilal, 1997.
- Ibrahim, Sun Allah: *Yawmiyyat al-wahat* (Dagbøger fra oaserne). Kairo: Dar al-Mustaqbal al-'Arabi, 2005.
- al-Maghut, Muhammad: *Sa-akhun watani* (Jeg vil forråde mit fædreland). Damaskus: Dar al-Mada, 2001 [1987].
- al-Maghut, Muhammad: *al-A'mal ash-shi'riyya* (Poetisk værk). Damaskus: Dar al-Mada 2006 [1998].
- al-Maghut, Muhammad: *Sayyaf az-zuhur* (Rosernes morder). Damaskus: Dar al-Mada 2006 [2001].
- al-Maghut, Muhammad: *Sharq 'Adan, gharb Allah* (Østen for Eden, vesten for Gud). Damaskus: Dar al-Mada 2007 [2005].
- al-Maghut, Muhammad: *al-Badawi l-ahmar* (Den røde beduin). Damaskus: Dar al-Mada 2006.
- as-Sa'dawi, Nawal: *al-Mar'a wa-l-jins* (Kvinder og seksualitet). Kairo: an-Nashirun al-'Arab, 1972.
- as-Sa'dawi, Nawal: *Mudhakkirati fi sijn an-nisa'* (Mine minder fra kvindefængslet). Kairo: Dar al-Mu-staqbal al-'Arabi, 1984.
- El Saadawi, Nawal, *Memoirs from the Women's Prison*. Oversat fra arabisk af Marilyn Booth med et efterord af forfatteren. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1994.
- Stagh, Marina: *The Limits of Freedom of Speech: Prose Literature and Prose Writers in Egypt under Nasser and Sadat*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1993.
- Starkey, Paul: *Modern Arabic Literature*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006.
- Tresilian, David: *A Brief Introduction to Modern Arabic Literature*. London: Saqi, 2008.